

Ewelina Jakubowska

Doktorantka w Zakładzie Polityki Kryminalnej
Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku

Andrzej Lewna

Wykorzystanie cheiloskopii w praktyce śledczej

Metodę identyfikacji człowieka na podstawie charakterystycznych układów linii występujących na czerwieni wargowej określa się jako **cheiloskopię**¹. Nazwa ta to zestawienie dwóch słów pochodzenia greckiego – *cheilos* – warga, i *skopein* – patrzeć². Cheiloskopia jest metodą stosunkowo nową, biorąc pod uwagę jej ciągły rozwój. Czerwień wargowa (łac. *rubor labiorum*) stanowi przejście między zewnętrzną (skórną) a wewnętrzną (śluzową) warstwą wargi człowieka i nazywa się również częścią pośrednią wargi (łac. *pars intermedia*). Brodawki skórne czerwieni wargowej tworzą rozbudowany układ bruzd, budując charakterystyczny dla każdego człowieka rysunek (który pozostaje unikatowy i niezmienny przez, jak wskazują badania, 10 lat).

Zainteresowanie cheiloskopią ma swoje początki już w XX wieku, kiedy to antropologia zwróciła uwagę na indywidualność układu bruzd czerwieni wargowej. Już w 1902 r. zjawisko to opisał **R. Fisher**, angielski biolog i genetyk. Przydatność tego odkrycia dla praktyki kryminalistycznej została dowiedziona znacznie później przez uczonych japońskich – **Y. Tsachihashiego** i **K. Suzukiego**, którzy w latach 1968–1971 przeprowadzili badania 1364 osób w **Department of Forensic Odontology** na Uniwersytecie w Tokio. W rezultacie badania te potwierdziły, iż układy linii na czerwieni wargowej są indywidualne i unikatowe dla każdego człowieka. Prowadziło to do konkluzji, że istnieje **możliwość wykorzystania tego odkrycia do identyfikacji sprawcy przestępstwa**³.

W Europie cheiloskopia początkowo rozwijała się dynamicznie na Węgrzech, gdzie w 1961 r. znaleziono na miejscu zabójstwa ślad warg na oszklonych drzwiach⁴. W Polsce początek tej metody datowany jest na rok 1966, a związany jest z ujawnieniem podczas oględzin miejsca włamania śladów w postaci odbitki czerwieni wargowej na szybie okiennej⁵. Pionierem w tej dziedzinie jest **prof. Jerzy Kasprzak**, który swoje badania na ten temat zapoczątkował, przygotowując rozprawę doktorską. W 1982 r. na Wydziale

¹ B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 2007, s. 638.

² J. Kasprzak, *Wybrane zagadnienia ekspertyzy cheiloskopijnej*, „Problemy Kryminalistyki” 1986, nr 173, s. 351.

³ <http://what-when-how.com/forensic-sciences/cheiloscropy/> [dostęp: 11.10.2011].

⁴ B. Hołyst, *op. cit.*, s. 638.

⁵ A. Suchecki, K. Mierzwa, *Wstępne badania w zakresie identyfikacji osób na podstawie odcisków czerwieni wargowej*, „Problemy Kryminalistyki” 1973, nr 102.

Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego rozpoczął on kompleksowe badania. Materiał badawczy został zgromadzony w dawnym Centrum Szkolenia Żandarmerii Wojskowej w Mińsku Mazowieckim. Ślady warg zostały pobrane od 1500 osób (w tym 107 kobiet) pochodzących z różnych regionów kraju. W sumie zostało przebadanych ponad 7 tysięcy próbek śladów czerwieni wargowej. Badania te wyznaczyły obowiązujące do dziś metody ujawniania i zabezpieczania tych śladów, zapoczątkowując tym samym (dziś rutynową w Polsce) praktykę przeprowadzania ekspertyz cheiloskopijnych. Od 1985 r. w Polsce metody odnajdywania i przetwarzania śladów czerwieni wargowej i uzyskiwania materiału porównawczego dla ekspertyz zostały wprowadzone do praktyki śledczej Zakładu Daktyloskopii Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji w Warszawie. Na przestrzeni lat 1985–1997 ekspertyza cheiloskopijna została wykorzystana w 85 sprawach (w tym w 65 przypadkach włamania, 15 przypadków zabójstwa i 5 przypadkach rozboju). W 34 sprawach identyfikacja przebiegła pozytywnie, co prowadzi do wniosku, że techniki cheiloskopijne wykazały **przydatność dowodową**, porównywalną z tradycyjnymi technikami kryminalistycznymi⁶.

Cechy biologiczne czerwieni wargowej odgrywają istotną rolę w procesie identyfikacji kryminalistycznej. Występowanie czerwieni wargowej jest właściwe człowiekowi, jest to jedna z jego cech eugenicznych. Można zauważyć różnice w budowie, przede wszystkim jest to występowanie bruzd czerwieni wargowej, tworzących indywidualny układ linii, przydatny w celach klasyfikacyjnych poszczególnych wzorów linii czerwieni wargowej. Jak stwierdzają J. Kasprzak i B. Łęczyńska: „Najbardziej charakterystycznym wycinkiem będzie środkowy fragment czerwieni wargi dolnej, ponieważ jest dobrze widoczny w każdym przypadku ujawniania śladu, a jego długość wynosząca 10 mm jest wystarczająca dla prowadzenia badań klasyfikacyjnych”⁷. Na podstawie tak wyodrębnionego pola środkowego wargi dolnej dokonuje się określenia wzoru linii czerwieni wargowej dla konkretnej osoby. I tak można wyróżnić: wzór liniowy (oznaczenie „L”, w którym przeważają linie biegnące prosto), wzór rozwidlony („R”, z przewagą rozwidleń), natomiast jeśli występują skrzyżowania linii tworzące siatkę, wzór taki określamy jako siateczkowy („S”). W przypadku gdy żadne z wyżej wymienionych elementów nie występują na śladzie, są niewyraźne albo nie można wskazać, która z cech dominuje, wzór nazywamy nieokreślonym („N”). Jerzy Kasprzak wyróżnił po przeprowadzeniu badań na 1500 osobach **23 rodzaje cech indywidualnych czerwieni wargowej** pozwalające na identyfikację indywidualną, tak jak minucje w liniach papilarnych⁸.

⁶ <http://what-when-how.com/forensic-sciences/cheiloscropy/> [dostęp: 11.10.11].

⁷ J. Kasprzak, B. Łęczyńska, *Cheiloscopia. Identyfikacja człowieka na podstawie śladu czerwieni wargowej*, Warszawa 2001, s. 35.

⁸ *Ibidem*, s. 40.

Identyfikacja śladów czerwieni wargowej jest przeprowadzana w dwóch zasadniczych celach, którymi są: ustalenie tożsamości osoby pozostawiającej ślad oraz określenie rodzaju i właściwości chemicznych substancji tworzącej ślad⁹. W związku z powyższym można wyróżnić następujące **typy identyfikacji**: indywidualną, grupową, identyfikację substancji tworzącej ślad, określenie wieku czerwieni wargowej.

Identyfikacja indywidualna polega na wskazaniu osoby, która pozostawiła ślad czerwieni wargowej, poprzez wskazanie cech indywidualnych rysunku linii czerwieni wargowej. Ogólny obraz śladu w postaci plamy może także spełniać rolę pomocniczą przy identyfikacji lub posłużyć do tzw. **identyfikacji grupowej**¹⁰. „Plama” powstaje w momencie, gdy czerwień wargowa jest pokryta grubą warstwą kosmetyków lub innej substancji wypełniającej bruzdy¹¹.

Kolejnym celem identyfikacji cheiloskopijnej jest wykrycie **substancji tworzącej ślad**, a także wieku śladu czerwieni wargowej. Ślady czerwieni powstają w zetknięciu z podłożem, w zależności od siły nacisku pozostawiony ślad jest mniej lub bardziej wyraźny, co ma zasadnicze znaczenie przy pobieraniu materiału dowodowego. Skóra ust jest zwykle pokryta śliną, jak również resztkami pożywienia, czy innymi substancjami (krem, pomadka, szminka czy inne, np. tłuszcz)¹². W związku z tym możliwe jest wykonywanie badań chemicznych dla identyfikacji substancji pokrywającej czerwień wargową, a w przypadku osób, u których na czerwieni wargowej znajdują się ślady krwi, także jej grupy w układzie AB0¹³.

Ocena **wieku śladu czerwieni wargowej** nie zawsze jest jednoznaczna, pojawiają się, podobnie jak w daktyloskopii, liczne rozbieżności. Mogą one przede wszystkim wystąpić w momencie zakwestionowania przez stronę oskarżoną związku przyczynowego między identyfikowanym śladem czerwieni wargowej a dokonany przestępstwem. W praktyce oskarżeni często podnoszą zarzut, że ślad cheiloskopijny został na miejscu zdarzenia pozostawiony wcześniej¹⁴. W tym wypadku to zadaniem biegłego będzie przedstawienie niebudzącej wątpliwości analizy materiału dowodowego.

Obecnie wyróżnia się **dwie metody przeprowadzania badań mających ocenić wiek śladu cheiloskopijnego**. Po pierwsze metodę badań porównawczych, po drugie metodę eksperymentu¹⁵.

⁹ *Ibidem*, s. 64.

¹⁰ J. Szmigielska, *Ślady linii papilarnych małżowiny usznej i czerwieni wargowej jako źródła identyfikacji człowieka w polskiej praktyce kryminalistycznej*, Wrocław 2007, s. 22.

¹¹ J. Kowalik, *Daktyloskopia i pokrewne metody identyfikacji człowieka*, Szczytno 2001, s. 18.

¹² M. Kobylas, *Dermatoskopia*, Szczytno 2005, s. 26.

¹³ J. Kowalik, *op. cit.*, s. 18.

¹⁴ J. Kasprzak, *Problemy oceny wieku śladu czerwieni wargowej*, „Problemy Kryminalistyki” 1990, nr 189–190, s. 186.

¹⁵ J. Kasprzak, B. Łęczyńska, *op. cit.*, s. 86.

Metoda badań porównawczych polega na zestawianiu śladu dowodowego ze wzorcem. Wzorec dla takich badań stanowią tabele przedstawiające uśredniony rozkład współczynnika czytelności śladu w zależności od takich okoliczności, jak rodzaj śladu, rodzaj podłoża, warunki fizyczne na miejscu zdarzenia, upływ czasu w okresie do 10 tygodni od ujawnienia. Tabele te przedstawiają ślady trzech kategorii: warg suchych, warg zwilżonych śliną, warg pokrytych substancją tłuszczową, na takich rodzajach podłoża jak szkło, porcelana, tworzywa sztuczne, papier. Tabele uwzględniają również takie czynniki jak wystawienie śladu cheiloskopijnego na działanie kurzu czy zabrudzenia¹⁶.

Przechodząc do **metody eksperymentu**, wskazać należy, iż powinno się ją stosować równolegle z metodą poprzednią. Polega ona na pobraniu od podejrzanego (lub oskarżonego) śladu porównawczego czerwieni wargowej i przechowywaniu go w warunkach jak najbardziej zbliżonych do warunków, w jakich wedle ustaleń biegłego, pozostawał ślad dowodowy na miejscu zdarzenia. Tak otrzymane ślady porównawcze dzieli się następnie na dwie grupy. Pierwszą grupę śladów ujawnia się z czasem ustalonym przez organ ścigania, a drugą zgodnie z czasem podanym przez podejrzanego. Następnie ślady te porównuje się. Metoda eksperymentalna nie zawsze będzie znajdowała zastosowanie ze względu na czas potrzebny na przeprowadzenie badania¹⁷.

Identyfikacja cheiloskopijna realizowana jest przy zastosowaniu właściwej **metodologii**, przy czym przez metody techniczne należy rozumieć zarówno sam warsztat biegłego, jego sposób postępowania czy posługiwania się określonymi narzędziami, jak i końcowy rezultat badań w postaci udokumentowanego sprawozdania i samej opinii. Cheiloskopia, chociaż w swej metodologii stosunkowo bliska daktyloskopii, nastęrcza także wiele specyficznych problemów i charakteryzuje się wieloma cechami szczególnymi, jeśli chodzi o techniczne wykonanie ekspertyzy¹⁸. Wynika to m.in. z faktu, że daktyloskopia jako dziedzina kryminalistyki jest dużo starsza, natomiast cheiloskopia jest dziedziną stosunkowo młodą, stąd też opracowania teorii z zakresu badań cheiloskopijnych są znacznie bardziej skromne i przede wszystkim, w przeciwieństwie do innych specjalizacji, brak jest wykwalifikowanych biegłych. Jeszcze inną specyficzną trudnością cheiloskopii jest występująca w praktyce możliwość znaczącej **deformacji śladu dowodowego**. To ekspert będzie musiał wskazać, czy materiał dowodowy i porównawczy pochodzą od tej samej osoby, wskazać na cechy identyfikujące sprawcę, a ewentualne różnice w obrazie materiału dowodowego i porównawczego trzeba będzie uwzględnić na korzyść podejrzanego (lub oskarżonego), zgodnie z rzymską paremią – *in dubio pro reo*. Dodatkowo zaznaczyć należy, iż chodzi tu o ślad czerwieni wargowej indywidualnej osoby,

¹⁶ *Ibidem*, s. 86–87.

¹⁷ *Ibidem*, s. 88.

¹⁸ *Ibidem*, s. 75.

a nie tzw. identyfikację grupową, która polega na analizie kształtu śladu i uniemożliwia wyciąganie jednoznacznych wniosków ze względu na możliwą deformację śladu¹⁹. Nie oznacza to jednak, że technik kryminalistyki, zwłaszcza w toku oględzin miejsca zdarzenia, powinien eliminować z badań ślady czerwieni wargowej nienadające się do identyfikacji indywidualnej. W każdym bowiem wypadku dopiero wnikliwa analiza mikroskopowa śladów może ukazać drobne cechy indywidualne albo ich fragmenty. W Polsce przyjęte jest, iż identyfikacja indywidualna człowieka na podstawie badań cheiloskopijnych wymaga wystąpienia **co najmniej 7 cech wspólnych** materiału porównawczego i dowodowego, takich jak: rozwidlenia, linie, kropki, zespoły kropek, oczka, mostki, haczyki itp.²⁰

Kolejnym problemem, jaki stoi przed biegłym mającym wydać opinię z zakresu cheiloskopii, jest ustalenie liczby i miejsca występowania śladów czerwieni wargowej na miejscu zdarzenia. Podczas oględzin winno się zwracać uwagę przede wszystkim na takie przedmioty, jakie zgodnie ze swoim przeznaczeniem mogły mieć kontakt z wargami sprawcy, a więc szklanki, filiżanki, kieliszki, butelki oraz inne podobne naczynia, należy także przebadać sztućce. Jeżeli na miejscu zdarzenia znalezione zostaną podobne obiekty w układzie wskazującym na ich używanie (np. ślady libacji alkoholowej), to technik kryminalistyki powinien wręcz rutynowo przystąpić do poszukiwania na nich śladów czerwieni wargowej. **Praktyka śledcza** pokazuje wyraźnie, że ślady cheiloskopijne występują najczęściej w połączeniu ze śladami linii papilarnych oraz zębów²¹. W przypadku ujawnienia takowych, należy również zwrócić uwagę na możliwość wystąpienia czerwieni wargowej, ekspertyza cheiloskopijna może bowiem spełniać doskonałą rolę uzupełniającą dla ekspertyzy daktyloskopijnej z punktu widzenia **potrzeb dowodowych postępowania karnego**. Metodologia ujawnienia oraz zabezpieczenia śladów cheiloskopijnych nie różni się zasadniczo od analogicznych czynności stosowanych w daktyloskopii. Wyróżniamy zatem **dwie zasadnicze metody: metodę optyczną oraz metodę mechaniczną, nazywaną również fizyczną**²². Pierwsza z nich, metoda optyczna, może znajdować zastosowanie zarówno jako metoda wstępna, służąca określeniu położenia śladu na badanym przedmiocie, jak i jako samoistna metoda ujawnienia śladu. Wykorzystywana jako **metoda wstępna** polega na obserwacji wzrokowej śladu na obiekcie przy pomocy lupy pod kątem ostrym, ewentualnie przy użyciu światła skośnego lub przechodzącego (w wypadku naczyń szklanych). Jeżeli, co często występuje w praktyce, ślad cheiloskopijny tworzą resztki pokarmu, zasadne będzie badanie za

¹⁹ *Ibidem*, s. 77.

²⁰ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2005, s. 193.

²¹ J. Kasprzak, B. Łęczyńska, *op. cit.*, s. 53.

²² J. Kasprzak, J. Moszczyński, *Ślady dermatoskopijne, ślady zębów i rękawiczek*, [w:] M. Goc, J. Moszczyński (red.), *Ślady kryminalistyczne. Ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*, Warszawa 2007, s. 88–89.

pomocą promieni ultrafioletowych – niektóre bowiem substancje tłuszczowe wykazują właściwości fluorescencyjne w takim świetle. W tym wariantcie wykorzystanie metody optycznej poprzedza **metodę fizyczną**, mającą służyć skonstruowaniu śladu względem jego podłoża. Z kolei jako samoistną metodę ujawniania stosować ją można w wypadkach, gdy ślad czerwieni wargowej pokryty jest jakąś substancją barwiącą, np. pomadką. Wtedy należy od razu zabezpieczyć ślad, w szczególności za pomocą fotografii. Druga **metoda, zwana mechaniczną**, polega na nałożeniu proszków daktyloskopijnych w sposób identyczny do sposobu ujawniania śladów linii papilarnych. Najlepsze efekty uzyskuje się przy tym, stosując proszki aluminiowe oraz drobnoziarniste proszki ferromagnetyczne.

Tak ujawniony ślad jest następnie poddawany badaniom właściwym, przeprowadzanym w laboratorium przez **biegłego z zakresu cheiloskopii**. Należy wyróżnić trzy metody zaproponowane przez Jerzego Kasprzaka, tj. wyznaczanie cech wspólnych, montaż fotograficzny oraz metodę konturową²³. Za podstawową metodę identyfikacyjną w cheiloskopii jest uznawane **wyznaczanie cech wspólnych**. Jego istota polega na stwierdzeniu tożsamości materiału dowodowego i porównawczego poprzez wyznaczenie cech wspólnych z opracowanego katalogu 23 rodzajów cech. W związku z tym pojawia się problem znalezienia minimum 7 cech wspólnych. Jednakże, biorąc pod uwagę wielkie nagromadzenie cech indywidualnych występujących na każdej próbce śladu czerwieni wargowej, znalezienie wystarczającej (z punktu widzenia statystycznego) liczby 7 cech indywidualnych²⁴ nie stwarza problemów, jak wskazuje Kasprzak w jednym ze swoich artykułów²⁵. Obliczył on, iż **na jeden ślad czerwieni wargowej przypada około 1145 cech indywidualnych, podczas gdy na 1 śladzie linii papilarnych** (pochodzących od opuszków palców) **można wskazać jedynie 100 cech indywidualnych**. Dodatkowo przedstawił pogląd, iż największą liczbą cech indywidualnych charakteryzują się linie o wzorach nieokreślonych i siateczkowych. Najmniej cech indywidualnych występuje na śladach o wzorach liniowych. Nie ma dużych różnic w liczbie cech indywidualnych na wardze górnej i wardze dolnej²⁶.

Metody montażu fotograficznego i konturowa mogą być stosowane pomocniczo, jako próby kontrolne. Ta pierwsza polega na tym, że biegły dysponujący fotografiami śladu dowodowego i porównawczego dokonuje wzajemnego montażu części tych fotografii, po czym porównuje je ze sobą, aby sprawdzić dopasowanie cech o konstrukcji

²³ J. Kasprzak, *Wybrane zagadnienia...*, s. 357.

²⁴ Jak wskazuje prof. Kasprzak, 7 cech wspólnych jest wystarczające w Polsce dla identyfikacji osoby sprawcy. Dla całego świata przyjęto minimum 9 cech wspólnych.

²⁵ J. Kasprzak, *op. cit.*, 357–362.

²⁶ *Ibidem*, s. 362.

liniowej. Metoda konturowa natomiast polega na wykonaniu na kawałku przezroczystej folii obrysu wybranego zespołu cech ze śladu dowodowego i porównawczego.

Podstawą prawną wykonywania ekspertyzy cheiloskopijnej są **przepisy kodeksu postępowania karnego**²⁷ (**k.p.k.**). Na wstępie należy zaznaczyć, że ta ekspertyza zaliczana jest do ekspertyzy śladów, podobnie jak ekspertyza daktyloskopijna, broni palnej itp.²⁸ Żaden z przepisów nie stanowi wprost o jej przeprowadzaniu, ustawodawca bowiem nie zdecydował się wprowadzenie katalogu ekspertyz, umożliwiając tym samym stosowanie innowacyjnych metod pozyskiwania informacji z badań nad śladami. Jak stanowi **art. 193 § 1 k.p.k.**: „Jeżeli stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych, zasięga się opinii biegłego albo biegłych”. W **§ 2 art. 193 k.p.k.** natomiast wskazuje się, iż „W celu wydania opinii można też zwrócić się do instytucji naukowej lub specjalistycznej”. Dopuszczalność ekspertyzy cheiloskopijnej zależy od wydania postanowienia zgodnie z **art. 194 k.p.k.** Postanowienie takie powinno odpowiadać określonym wymogom formalnym wyszczególnionym w treści powołanego przepisu, a więc organ procesowy ma obowiązek wskazać w postanowieniu wykonawcę ekspertyzy (w praktyce polskiej jest to **Wydział Daktyloskopii Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego KGP w Warszawie**²⁹ lub **Laboratorium Kryminalistyczne Centrum Badawczo Szkoleniowego PTK**), jej przedmiot, zakres, termin wykonania, a w miarę potrzeby pytania szczegółowe. Tak przeprowadzona ekspertyza powinna być zakończona wydaniem opinii w myśl **art. 200 k.p.k.** wraz z wnioskami końcowymi.

Podsumowując, pomimo faktu, iż **cheiloskopia stanowi stosunkowo młodą dziedzinę** w zakresie badań kryminalistycznych, można stwierdzić, że dotychczasowa praktyka śledcza w tym zakresie wskazuje na jej przydatność z punktu widzenia potrzeb dowodowych postępowania karnego. Prof. Kasprzak zapoczątkował w Polsce badania, które dziś uznaje się powszechnie za dostarczające informacji równie wartościowych dla organu procesowego jak posiadające wieloletnią tradycję ekspertyzy daktyloskopijne. Warto też nadmienić, że w chwili obecnej ekspertyzy cheiloskopijne są w Polsce wykonywane rutynowo. W kryminalistyce światowej dział ten stanowi naszą polską specjalność.

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 ze zm.).

²⁸ J. Kasprzak, B. Łęczyńska, *op. cit.*, s. 67.

²⁹ *Ibidem*, s. 66.

